

Barbara Uchwał

Zmysłoplastyka – jak sztuka kształtuje rozwój dziecka

Zgodnie z koncepcją Ireny Wojnar, człowiek przede wszystkim jest istotą twórczą. Słowa te nie nawiązują do działalności artystycznej, jednak dotyczą pewnej postawy twórczej wobec siebie samego, drugiego człowieka, a także świata. Autorka mówi wprost, iż: *w ludziach samych, w ich działalności i w ich świecie, istnieją nieograniczone możliwości tworzenia, przetwarzania i przezwyciężania. [...]* *Nie ma już świata kontemplowanego, jest natomiast świat przeżywany i kształtowany przez ludzi.*

Dziecko w świetle sztuki

Z uwagi na brak integracji oraz zaktywizowania dyspozycji psychicznych ciężko mówić o kreatywnej naturze człowieka. Aby ją wyzwolić, konieczna jest obecność czynnika o charakterze antropotwórczym, za który I. Wojnar uznaje sztukę. Swoje stanowisko argumentuje wszechobecnym statusem sztuki oraz skłonnościami estetycznymi człowieka, dlatego też postuluje konieczność wychowania przez sztukę.

Wojnar dokonuje podziału dyspozycji psychicznych człowieka na dwie zasadnicze kategorie: intelektualne (umysł) oraz emocjonalne (wyobraźnia, wrażliwość, uczucia), gdzie szczególnie akcentuje emocjonalną sferę człowieka. W jej opinii najważniejszą dyspozycją psychiczną jest wyobraźnia, postrzegana jako kreatywna siła człowieka, która odpowiedzialna jest za twórczość. Ponadto autorka dokonuje sposobu interpretacji sztuki, definiując ją jako wytwór kulturowy, czyli końcowy efekt działalności twórczej, oraz jako sam proces twórczy, tj. działanie.

Jeśli chodzi o pierwszą grupę, Wojnar wskazuje tu: sztukę dawną oraz sztukę nową, sztukę kręgu europejskiego i pozaeuropejskiego, wybrane dziedziny artystyczne, a także całość zjawisk artystycznych. Sztuka jako działanie jest ujmowana przez nią jako proces twórczy artysty, ekspresja własna przeciętnego człowieka, a także sposób życia człowieka współczesnego, tj. postawa twórcza.

Na temat sztuki dawnej autorka pisze niewiele, wskazując tylko jej racjonalne źródło, jakim jest rozum, podczas gdy w nawiązaniu do sztuki nowej mówi o wyobraźni. Z uwagi na to, że wyobraźnia (dynamika) daje artyście możliwość wolności w kreowaniu własnej sztuki, nie obowiązują w niej żadne kanony artystyczne. Mimo że ten typ sztuki w ujęciu I. Wojnar postrzegany jest jako skomplikowany i niezrozumiały, odgrywa on zasadnicze znaczenie w procesie wychowania, ponieważ wpływa na aktywizację wyobraźni jednostki.

Proces wychowania w rozumieniu I. Wojnar dąży do wykształcenia postawy twórczej wychowanka, zwanej inaczej postawą umysłu otwartego. Postawa umysłu otwartego rozumiana jest jako synteza czterech ściśle ze sobą powiązanych elementów. Są nimi: umiejętność spostrzegania, przeżywania, zdobywania wiedzy, a także postawa twórcza. Umiejętności te, jak twierdzi autorka, stanowią bezpośredni efekt kontaktu ze sztuką ujmowanego jako przeżycie estetyczne.

W ujęciu wielu pedagogów dziecko jest kompetentnym oraz autonomicznym budowniczym własnej rzeczywistości oraz rozwoju. Od momentu narodzin jest ono zainteresowane wszystkimi elementami, które je otaczają, co skutkuje dokonaniem percepcji świata za pomocą:

- samodzielnej eksploracji,
- nauczania okolicznościowego,
- naśladowania,
- swobodnej zabawy,
- zmysłowych doświadczeń,
- interakcji z otoczeniem.

Podczas percepcji świata dziecko jednocześnie tworzy jego własny obraz rozumiany jako recepcja otaczających zjawisk. Choć podejmowanie wybranej aktywności przez dziecko związane jest z jego naturalną potrzebą rozwoju, to nie każda jego czynność przyjmuje charakter twórczy. Wiele z działań podejmowanych przez dziecko dotyczy odtwórczych form wyrazu, określanych jako naśladowcze. Funkcjonowanie twórcze dziecka oznacza nie tylko zaangażowanie w obserwację i analizę, ale przede wszystkim czynne poszukiwanie, eksperymentowanie oraz przeżywanie doświadczeń.

Choć twórczość rozpatrywana jest w nawiązaniu do czterech wymiarów: jako dzieło (wytwór), proces, zespół zdolności intelektualnych bądź osobowościowych oraz zespół stymulatorów społecznych, to w podejściu edukacyjnym aktywność twórcza dziecka rozumiana jest jako wszelka aktywność poznawcza i emocjonalno-motywacyjna prowadząca do wytworzenia subiektywnie bądź obiektywnie nowych i zarazem wartościowych wytworów w różnych aspektach życia.

Dziecko od najmłodszych lat rozwija się zgodnie z własną działalnością, kształtując osobowość oraz wyrażając siebie dzięki podejmowaniu różnorodnych aktywności, dlatego też sam akt tworzenia sprawia mu ogromną radość. W przypadku aktywności twórczej dziecka konieczne jest skupienie uwagi na samym procesie rozwojowym, a nie na walorach artystycznych wytworu.

Graham Walls wskazuje na cztery fazy procesu twórczego, wśród których wymienia: preparację (przygotowanie), inkubację (generowanie), iluminację (oślnienie), a także weryfikację (sprawdzenie). Podczas procesu twórczego dziecko nie tylko tworzy oraz dokonuje autorefleksji nowych i oryginalnych pomysłów, ale przede wszystkim poddaje je społecznej ocenie w zakresie ich wartościowania w wybranym okresie rozwoju dziecka. Jeśli chodzi o aktywność dziecka, można

wyróżnić różne obszary odnoszące się do jego bezpośredniego funkcjonowania. Podejmowane przez dziecko aktywności twórcze można podzielić ze względu na:

- **ceł:** zabawa, praca, nauka;
- **liczbę uczestników:** indywidualna, zespołowa, grupowa;
- **dominującą sferę osobowości:** emocjonalna, fizyczna, poznawcza;
- **źródło:** spontaniczna, inspirowana, kierowana;
- **wynik aktywności rozumiany jako rodzaj wytworu:** plastyczna, ruchowa, muzyczna, językowa.

Sztuka jest przestrzenią najczęściej wykorzystywaną dla stymulowania, wspierania i rozwijania twórczej aktywności dziecka. Daje możliwość wieloaspektowego rozwoju jednostki z uwagi na możliwość doświadczania oraz różne formy ekspresji. Dzieci chętnie podejmują twórcze aktywności, w których za pomocą dźwięków, słów, kolorów, kształtów czy gestów próbują ukazać swoje emocje, spostrzeżenia, a nawet wiedzę. Dzięki aktywności twórczej mogą kształtować oraz wzmacniać posiadane kompetencje i umiejętności w każdym obszarze, dlatego też postrzega się ją jako jeden z najistotniejszych komponentów ich harmonijnego rozwoju.

Przy organizowaniu przestrzeni dla sztuki, tak jak każdej innej przestrzeni edukacyjnej dziecka, istotne jest zwracanie uwagi na edukację otwartą, naturalną, która wynikałaby z potrzeby interakcji czy dialogu z dorosłym, a także z potrzeby eksplorowania i przeżywania świata. Wprowadzając dziecko w świat sztuki, konieczne jest postrzeganie dziecka z punktu widzenia jego odrębności w każdym zakresie. Zdaniem Lucyny Telki, jeśli dziecko do czegoś dąży, potrafi dokonać tego samodzielnie, często w sposób lepszy i właściwszy aniżeli z pomocą dorosłego.

Chcąc zapewnić małemu dziecku odpowiedni rozwój, konieczne jest stworzenie mu warunków, które by ten rozwój wspierały, a więc pozbawionych nakazów, zakazów oraz dyrektywnych form oddziaływania. Zadaniem dorosłego jest towarzyszyć dziecku w jego rozwoju zgodnie z jego potrzebami i możliwościami, prowadząc ustawiczną, wrażliwą i uważną obserwację. Ponadto ważne jest zapewnienie dziecku poczucia bezpieczeństwa oraz stworzenie przestrzeni do rozwoju autonomii.

Eksploracja oraz zabawa w tak zorganizowanej przestrzeni, której uczestnikiem jest dziecko, staje się podstawową formą aktywności, spełnianiem naturalnych potrzeb, a zarazem wyzwaniem. W jej trakcie zaangażowaniu ulegają wszystkie

zmysły, emocje, a także ciało dziecka. Na skutek podejmowanych przez dziecko działań związanych z zabawą powstałe wytwory „dziecięcej sztuki” bardzo często przyjmują postać walorów estetycznych wyrażających dziecięce emocje. Co więcej, bywają również odzwierciedleniem dziecięcej wiedzy o sobie i świecie.

Rolą nauczyciela – wychowawcy estetycznego w tak rozumianym wychowaniu powinno być organizowanie przeżyć estetycznych dziecka. Istotne jest, aby dzięki niemu podopieczni doznawali jak najczęstszego kontaktu ze sztuką.

Kluczowymi elementami w wychowaniu przez sztukę powinno być nienarzucanie niczego przez nauczyciela, niesugerowanie możliwych rozwiązań, ponieważ doświadczanie kontemplacji aktywnej przyjmuje charakter otwarty. Wychowanie przez sztukę można więc traktować jako formę wychowania niedyrektywnego, inaczej definiowanego jako samowychowanie.

Zmysłoplastyka jako twórcza aktywność dziecka

Do najczęściej podejmowanych przez dzieci aktywności twórczych należą przede wszystkim formy plastyczne, które zupełnie zdominowały przestrzeń edukacyjną zarówno na etapie wychowania przedszkolnego, jak i edukacji wczesnoszkolnej. Choć występują obok form muzycznych i teatralnych, stały się ulubionym elementem wykorzystywanym przez nauczycieli w pracy z jednostką. Choć ich korzystny wpływ na rozwój dziecka jest niewątpliwy, myślę, że śmiało można mówić o ich „nadużywaniu” wśród działań dydaktycznych i wychowawczych.

Gdyby poprosić dorosłych o wymienienie podstawowych form plastycznych wykorzystywanych w trakcie zajęć, kiedy chodzili do przedszkola bądź szkoły, odpowiedzi powtarzałyby się. Myślę, że ta sama sytuacja również miałaby miejsce, gdyby zapytać nauczycieli wychowania przedszkolnego czy edukacji wczesnoszkolnej o najczęściej wykorzystywane przez nich formy plastyczne. Kolorowanki, wyklejanki bibułą, wydzieranki, malowanie farbami stają się numerem jeden w programach nauczania. Jednak należy zadać sobie pytanie, czy rzeczywiście w tak dużej ilości spełniają swoją funkcję i co najważniejsze – czy są atrakcyjne dla najmłodszych.

Pamiętam sytuację, kiedy poprosiłam moich uczniów o przygotowanie bibuły oraz kartek bloku technicznego. Zanim skończyłam mówić o swoim pomysle na wskazane zajęcia,

usłyszałam głośne i jednoznaczne: „O nieeeee!!!!”. Właśnie wtedy przypominałam sobie siebie siedzącą w szkolnej ławce, przygotowującą kuleczki bibuły. Powiem wprost, to zadanie (w oczach siedmiolatki) wydawało mi się przede wszystkim nudne z uwagi na swoją monotonię oraz zbyt długie. I choć przyświecała mi myśl, że ciężka praca popłaca, a cierpliwość jest kluczem do sukcesu, naprawdę wolałabym odpuścić, nie zważając na białe miejsca, które były niedopuszczalne w pracy pod okiem mojego nauczyciela. Po powrocie do domu kończyłam swoją pracę, jednak płakałam nad nią, bo towarzyszyło mi znużenie i przede wszystkim fizyczny ból palców.

To właśnie wtedy zatrzymałam się i zastanowiłam nad celem, a przede wszystkim sensem tych zajęć. I choć mam świadomość, że każda forma plastyczna powinna być obecna w życiu dziecka, uważam, że musi być ona związana z konkretną mierzalną normą. Aktywność twórcza dziecka przede wszystkim powinna wzbudzać jego ciekawość i radość, o czym wielokrotnie zapominamy, kierując się realizacją podstawy programowej. Tu miałam do czynienia ze zniechęceniem.

Z racji na korzystny wpływ sztuki na rozwój dziecka, a także naturalną potrzebę twórczej aktywności dziecka, oczywista wydała się konieczność wdrożenia ciekawych dla dziecka działań plastycznych, szczególnie stymulujących jego zmysły. W tym celu organizowane są zajęcia wykorzystujące różne produkty, zarówno spożywcze, jak i chemiczne, które pozwolą na tworzenie różnego rodzaju mas plastycznych czy farb.

Zmysłoplastyka, dzięki stymulacji receptorów, wpływa na połączenia nerwowe w mózgu, dlatego uważa się ją za działanie wpływające na właściwy rozwój całego organizmu. Im więcej stymulowanych receptorów, tym sprawniej dokonują się w umyśle wszelkie procesy związane z analizą i syntezą. Zmysłoplastyka stymuluje więc zmysły:

- węchu,
- wzroku,
- smaku,
- dotyku,
- słuchu.

Rysunek 1. Zmysły człowieka
Źródło: AdobeStock

Ponadto istotą takich zajęć jest rozwój kompetencji intra- i interpersonalnych jednostek biorących w nich udział. Dzięki zajęciom z zakresu zmysłoplastyki mamy możliwość:

- wspierania rozwoju zmysłów dziecka,
- wspierania rozwoju mowy,
- usprawnienia ruchowego,
- wspieranie rozwoju poznawczego,
- pogłębiania kontaktu emocjonalnego oraz budowania ich poczucia bezpieczeństwa.

Jak przygotować się do zajęć z zakresu zmysłoplastyki?

- Przede wszystkim zastanów się, jakie masz możliwości przestrzenne oraz czasowe (niektóre zajęcia wymagają sporo czasu w związku z ich przygotowaniem, posprzątaniem, a także wymagają większej przestrzeni).
- Jeśli dysponujesz dużym obszarem sali, dzieci nie muszą pracować przy stolikach. Warto wtedy rozłożyć na powierzchni podłogi grubą folię malarską zabezpieczającą przed zniszczeniem i zabrudzeniem i przykleić ją taśmą.
- W przypadku braku możliwości pracy na podłodze zadbaj o przygotowanie dla każdego dziecka stanowiska przy stoliku. Dobrze by było przygotować dzieciom podkładki, które uchronią stolik przed zabrudzeniem.
- Ustal osobę odpowiedzialną za zakup produktów (to od Ciebie zależy, czy przygotujesz produkty dla całej grupy, czy poprosisz każdego z rodziców o ich przyniesienie).
- Przed przystąpieniem do realizacji zajęć zmysłoplastyki warto zakupić dla każdego dziecka większą plastikową miseczkę, którą będzie mogło wykorzystać do indywidualnej pracy.

Jak zadbać o właściwy przebieg zajęć?

- Przed przystąpieniem do zajęć przygotuj dla każdego uczestnika jego stanowisko pracy, tj. miseczkę oraz odpowiednie produkty na konkretne zajęcia. Zaleca się, aby każde dziecko decydowało indywidualnie o rodzaju i ilości wykorzystanych przez niego produktów.
- Przedstaw dzieciom produkty, które będą wykorzystywane podczas konkretnych zajęć. Zwróć uwagę na to, że każdy otrzymuje wskazane produkty wyłącznie do własnego użycia. Podkreśl, jak ważne jest ich oszczędne używanie.
- W przypadku młodszych dzieci można wyznaczać im odpowiednie porcje w trakcie zajęć.
- Przedstaw dzieciom ogólny cel zajęć, np. „Na dzisiejszych zajęciach wykonamy śnieg”.

- Powstrzymaj się od wydawania jakichkolwiek poleceń, zaleceń oraz instrukcji słownych. Celem zajęć jest samodzielne eksperymentowanie dziecka!
- Podczas zajęć dziecko niejednokrotnie zada Ci pytanie: „Czy można...?”. Pamiętaj! Podczas indywidualnej pracy dziecka wszystko jest dozwolone, dlatego wystrzegaj się udzielania odpowiedzi na to pytanie, a przede wszystkim naucz dzieci tego, że nie ingerujesz w ich pracę.
- Przyjmij rolę obserwatora. Udzielaj pomocy tylko w sytuacjach, kiedy dziecko Cię o to poprosi.
- Pamiętaj, że praca dziecka nie podlega żadnym zewnętrznym standardom, dlatego też nie używaj określeń typu: „ładnie”, „brzydko”, „źle”, „dobrze”.
- Pozwól dzieciom na dialog w trakcie ich pracy.
- Po wykonaniu wytworu przez dziecko daj mu czas na konfrontację.
- Pozwól dziecku zabrać swój wytwór do domu, jeśli ma na to ochotę. ■

Barbara Uchwał

Zeskanuj kod QR, aby zyskać dostęp do dodatku extra –
plastyka sensoryczna wideo!

Bibliografia

1. Boguszewska A., Mazur A., *Wybrane problemy edukacji plastycznej dzieci i młodzieży*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Skłodowskiej-Curie, Lublin 2013.
2. Glińska-Lachowicz A., *Arteterapia w nauce i praktyce. Teoria – rozwój – możliwości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2015.
3. Hanek L., Pasella M., *Teoretyczne podstawy arteterapii*, „Zeszyty Naukowe Akademii Muzycznej we Wrocławiu”, Wrocław 1989.
4. Hanek L., *Wprowadzenie do sesji na temat arteterapii*, „Zeszyty Naukowe Akademii Muzycznej” 48, Wrocław 1989.
5. Read H., *Wychowanie przez sztukę*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1976.
6. Szulc W., *Sztuka w służbie medycyny: od antyku do postmodernizmu*, Akademia Medyczna im. Karola Marcinkowskiego, Poznań 2001.
7. Telka L., *Wychowawca małego dziecka – „intelektualne życie profesjonalne”*, „Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne” 2, 2017.
8. Wojnar I., *Estetyka i wychowanie*, PWN, Warszawa 1971.
9. Wojnar I., *Perspektywy wychowawcze sztuki*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1996.
10. Wojnar I., *Wychowanie przez sztukę*, „Zeszyt Naukowy Akademii Muzycznej” 13, Wrocław 1977.